

Б. М. Янишин

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ історії України ХІХ — початку ХХ ст.,
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна), bogdanyanyshyn@gmail.com

ШКІЛЬНИЦТВО СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ПЕРІОД МІСЦЕВОГО САМОУПРАВЛІННЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті висвітлено особливості дослідження проблем освіти в Східній Галичині автономної доби в сучасній українській і польській історіографії. Розглянуто різнопланові праці, присвячені становленню та розвитку народного, середнього та вищого шкільництва. Виокремлено найбільш дискусійні аспекти обговорюваних проблем. З'ясовано, що особливістю сучасного дослідницького дискурсу є вивчення різнопланових виховних проблем (родинне та релігійне виховання, жіноча, позашкільна та професійна освіта, підготовка вчителів і навчання дорослих тощо) у їхній щільній пов'язаності з соціальним контекстом. Відзначено побутування у деяких польських працях стереотипів при осмисленні українського шкільництва Східної Галичини, котрі перейшли нам у спадок від доби гострого міжнаціонального протистояння. Зроблено висновок про значну популярність освітянської проблематики, з огляду на потужний модернізаційний вплив шкільництва на всі сфери тогочасного суспільного життя. Виокремлено перспективні напрями подальшого дослідження галицького шкільництва.

Ключові слова: польська історіографія, українська історіографія, освіта, народні школи, гімназії, університет, модернізація.

B. M. Yanyshyn

Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History),
Senior Research Fellow, Department of the History of Ukraine XIX —
early XX century, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), bogdanyanyshyn@gmail.com

SCHOOLING IN EASTERN GALICIA DURING THE PERIOD OF LOCAL SELF-GOVERNMENT: HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

Abstract

The article is devoted to the peculiarities of the study of the problems of education in the Eastern Galicia of the autonomic age in contemporary Ukrainian and Polish historiography. Various works devoted to the formation and development of national, secondary and higher schooling have been considered. The most controversial aspects

of the discussed issues have been singled out. It has been revealed that the feature of modern research discourse is the study of various educational problems (family and religious education, women's education, extracurricular and vocational education, teacher training and adult education, etc.) in their close connection with the social context. The existence of some stereotypes in works of Polish scholars about the Ukrainian schooling of Eastern Galicia, which have passed to us from the era of acute inter-ethnic confrontation, has been noted. The article concludes about the considerable popularity of educational issues, considering the powerful modernizing effect of schooling on all spheres of contemporary social life. The perspective directions of the further study of Galician schooling have been outlined.

Keywords: *Polish historiography, Ukrainian historiography, education, public schools, gymnasium, university, modernization.*

Галичина автономічної доби протягом останніх десятиліть є однією з найбільш популярних тем для українських і польських дослідників минулого. Це, зрештою, не повинно дивувати, адже ще в XIX ст. у громадському дискурсі обох народів край було марковано як П'ємонт, з якого мало розпочатись національне відродження з його неодмінним апогеєм — поверненням втраченої державності. Свідченням згаданого зацікавлення є величезна кількість різнопланових публікацій, як також результати діяльності кількох тематичних дослідницьких колективів, здебільшого польсько-українських, співробітники яких зосереджені на всебічному осмисленні полікультурного феномену Галичини. Для прикладу згадаємо найбільш продуктивні — “Галичина та її спадщина”, “Краків–Львів: книги, часописи, бібліотеки XIX та XX ст.”, “Львів: місто — суспільство — культура”, “Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX–XX ст.” та “Галичина 1772–1918”.

При цьому особлива увага в середовищі дослідників прикута до освітніх процесів, котрі, завдячуючи самоврядному статусу Галичини, показали найбільш стрімку динаміку порівняно з іншими сферами тогочасного громадського життя. Саме успіхами шкільництва всіх рівнів сучасні дослідники цілком аргументовано пояснюють процеси зростання рівня національної свідомості серед широких мас, успішного додання неписьменності, виховання чисельної інтелігентської верстви, що у польському випадку дало можливість утворити ефективний державний апарат у перші роки відновленої незалежності. В даному аспекті солідарну позицію польських науковців окреслив жешувський дослідник Анджей Мейснер: “[...] Без опрацьованого галицьким суспільством доробку, втім, власне, в галузі освіти, не було б II Річпосполитої, оскільки більшість інституцій публічного життя була сформована саме тоді”¹. Не менш піднесено про вагомість випрацьованих в

---

¹ *Meissner A. Oświata w Galicji. Stan badań i ich perspektywy // Galicja 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań. Praca zbiorowa pod redakcją A. Kawalec,*

автономічну добу освітніх практик для цивілізаційного поступу української громади пишуть і вітчизняні науковці.

Незважаючи на це, тривалий час у суспільній свідомості панувала стереотипна думка про вкрай поганий стан галицького шкільництва, сформована відомою працею Стефана Залеського “*Ciemnota Galicji w swietle cyfr i faktów*”², котра багато запозичила зі знакового тексту польського економіста того часу Станіслава Щепановського “*Nędza galicyjska*”. Обидві згадані книги найбільше спричинилися до творення негативного образу краю як безнадійно відсталого провінції Дунайської монархії. Радянські дослідники та їхні колеги з соціалістичної Польщі з ідеологічних мотивів всіляко популяризували та утверджували в масовій свідомості цей стереотипний образ “відсталого” Галичини.

Тож на зламі 80–90-х рр. минулого століття перед українськими та польськими дослідниками постало завдання критичної перевірки попередніх історіографічних гіпотез, що стало можливим завдяки широкому доступу до бібліотечних і архівних колекцій по обидва боки кордону. Власне, від того часу постійно наростає небуденна зацікавленість галицьким шкільництвом автономічної доби. Про популярність цієї проблематики промовисто говорить хоча б обсяг укладеної польськими колегами тритомної бібліографії праць, присвячених галицькому шкільництву³. Оскільки польська й українська педагогічна історіографія до 1990 р. вже була предметом спеціального аналізу⁴, зосередимося на огляді сучасної літератури. При цьому обмежимо увагу східногалицьким регіоном, де у взаємній конкуренції та взаємовпливах поставали та розвивалися освітні системи домінуючих національних громад краю — українців, поляків та євреїв.

Правові аспекти функціонування шкільництва на теренах Галичини доби автономії у спеціальних працях проаналізували Чеслав Майорек⁵ та Роман

W. Wierzbieńca, L. Zaskilniaka. Wstępem opatrzył J. Maternicki. — Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011. — T. 3. — S. 19.

² *Światomir [Zaleski S.] Ciemnota Galicji w swietle cyfr i faktów, 1772–1902. Czarna księga szkolnictwa galicyjskiego.* — Lwów, 1904. — 204 s.

³ Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918. Pod. red. A. Meissnera i St. Mońdzienia. — Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 1992. — 250 s.; Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918, cz. 2: Źródła drukowane. Red.: A. Meissner, J. Dybiec. — Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. — 336 s.; Bibliografia dziejów oświaty i wychowania w Galicji 1772–1918, cz. 3: Opracowania z lat 1991–2008. Red.: A. Meissner, K. Szymd. — Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012. — 212 s.

⁴ *Dutkova R. Oświata i wychowanie w Galicji w polskiej historiografii ostatniego czterdziestolecia // Przegląd Historyczno-Oświatowy.* — 1986. — № 4. — S. 395–429.

⁵ *Majorek Cz. Projekty reform szkolnictwa ludowego w Galicji u progu autonomii (1860–1873).* — Wrocław, 1980. — 323 s.

Пельчар⁶. Вони вказали на провідні тенденції прийнятого в другій половині 1860-х — на початку 1870-х рр. освітнього законодавства Австро-Угорської монархії — ліквідацію домінування церкви в цій галузі, навчання національними мовами та надання освітніх прав найширшим суспільним верствам. Підсумком стало динамічне зростання кількості навчальних закладів усіх рівнів, що дозволило радикально змінити освітній ландшафт краю.

Виходячи з аналізу шкільного законодавства Австро-Угорщини, вперше важливу проблему освітньої політики галицької адміністрації підняла Рената Дуткова. У своїй монографії краківська дослідниця відтворила боротьбу центральної та місцевої адміністрацій за контроль над шкільництвом краю в 1861–1875 рр.⁷ Спробу цілісної реконструкції освітніх стратегій монархів династії Габсбургів щодо Галичини зробила Анна Вараниця⁸. Проблему використання української мови у нижчому та середньому шкільництві, що дебатувалася на засіданнях Галицького сейму протягом другої половини ХІХ ст., з'ясувала Ярослав Мокляк⁹. Освітню політику крайової адміністрації та сейму в Галичині стосовно українського шкільництва в 1890–1914 рр. реконструювала Наталія Кошелева¹⁰. Згадані студії показують необхідність продовження опрацювання важливої проблеми освітньої політики в Галичині та її неодноразових змін під впливом багатьох суспільно-політичних чинників упродовж всього автономного періоду.

Багатоплановістю охопленої проблематики (становлення, поширення, модифікація, дидактичне забезпечення тощо) характеризуються сучасні дослідження народного шкільництва. Його важливість була зумовлена тим, що в Галичині спостерігався найбільший в імперії рівень аналіфabetизму — в 1868 р. заледве 34% дітей відвідувало школу. Тож завдяки так званому “шкільному примусу” (постанові про обов'язковість початкової освіти)

---

⁶ *Pelczar R.* Uwarunkowania rozwoju szkolnictwa w Galicji w okresie lat 1772–1918 // *Karpacki Przegląd Naukowy*. — 2013. — Nr. 4 (8). — S. 13–30.

⁷ *Dutkowa R.* Polityka szkolna w Galicji między autonomią a centralizmem (1861–1875). — *Kraków: Uniwersytet Jagielloński*, 1995. — 171 s.; *Eadem.* Polityka szkolna w Galicji 1866–1890 // *Galicja i jej dziedzictwo*. — *Rzeszów: Wydawnictwo UR*, 1995. — T. 3. — S. 137–149.

⁸ *Вараниця А. О.* Die schule ist ein politikum: шкільництво як політична стратегія Габсбургів у підавстрійській Галичині // *Гілея: науковий вісник*. — 2017. — Вип. 116. — С. 114–121.

⁹ *Мокляк J.* W walce o tożsamość Ukraińców: zagadnienie języka wykładowego w szkołach ludowych i średnich w pracach galicyjskiego Sejmu Krajowego 1866–1892. — *Kraków: Towarzystwo wydawnicze “Historia Iagellonica”*, 2004. — 318 s.

¹⁰ *Кошелева Н.* Українське шкільництво і освітня політика крайової адміністрації та сейму в Галичині (1890–1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. — *Львів*, 2002.

освітній ландшафт галицьких земель за кілька десятиліть зазнав разючих змін.

Однією з найбільш дражливих проблем народної ланки шкільництва сучасні дослідники слушно називають мову викладання. Оскільки це питання належало до компетенції місцевих органів влади, воно нерідко породжувало конфлікти між представниками титульних націй краю. При цьому зауважується той факт, що якщо на початку конституційної ери переважали народні школи з українською викладовою мовою, то на схилку Дунайської монархії на перше місце вийшли польські елементарні навчальні заклади¹¹. Симптоматично, що серед причин такої негативної для українців динаміки польські дослідники відверто замовчують тенденційну політику опанованої поляками освітньої влади краю. З цим поглядом аргументовано полемізують українські дослідники народної школи, на багатьох прикладах звертаючи увагу саме на дискримінаційну поставу місцевої польської адміністрації.

Водночас слід погодитися зі спостереженням польських істориків освіти, що поряд із відставанням темпу заснування шкіл відповідно до потреб суспільства, не меншою проблемою було нерозуміння багатьма батьками важливості навчання дітей. Подібне явище — вже в середовищі української інтелігенції Галичини — зауважують також і українські вчені, звертаючись до тогочасних дискусій стосовно пріоритетів національно-культурного розвитку¹². Зрештою, польські та українські колеги роблять вповні аргументований висновок про гідну подиву динаміку зростання елементарної освітньої ланки, адже якщо в 1870 р. було 2374 народні школи, то в останній передвоєнний рік їх нараховувалося понад 6000¹³. Це дозволило помітно підняти загальний освітній рівень галичан, що мало помітний вплив на всі сфери тогочасного життя.

Специфіку організації елементарних шкіл у сільській місцевості на основі мемуарної літератури спробував реконструювати згадуваний вище Р. Пельчар¹⁴. Дослідник відтворив ставлення селян до початкової освіти та висвітлив особливості функціонування шкіл у галицькому селі. Автор статті дійшов цікавого висновку, що вплив народних шкіл на загальний рівень

---

¹¹ Chwalba A. Historia Polski 1795–1918. — Warszawa: Wydawnictwo Literackie, 2001. — S. 512–513.

¹² Тельвак В. Школа чи театр? Культурна політика на східногалицьких землях на початку XX століття в дискусіях української інтелігенції // Східноєвропейський історичний вісник. — Дрогобич, 2017. — Вип. 5. — С. 14–27.

¹³ Dybiec J. Galicja na drodze do wielkiej przemiany // Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866–1914). Studia i szkice, red. Krzysztof Fiołek, Marian Stala. — Kraków, 2011. — S. 32.

¹⁴ Pelczar R. Miejsce wiejskich szkół elementarnych i ich nauczycieli w życiu społeczności chłopskich w Galicji // Galicja. Studia i materiały. Czasopismo Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. — Rzeszów, 2015. — 1. — S. 114–133.

освіти сільського населення не був надзвичайно великим. Тут більшу роль відігравав не стільки сам факт існування такого навчального закладу, як особистість учителя, що міг переконати батьків віддати дитину до школи та зацікавити сільську молодь знаннями. До подібних спостережень у своїх дослідженнях дійшли також А. Горбовський¹⁵ та А. Мейсснер¹⁶.

Поряд зі згаданими сюжетами з історії галицького шкільництва, сучасні науковці також тривалий час досліджують історію та форми діяльності парафіяльних шкіл, розвиток мережі цих закладів і вплив на них не лише очільників римо- та греко-католицьких конфесій, а також державних інституцій і громадськості. Згадаємо тут, для прикладу, змістовні праці І. Комар¹⁷, Л. Генік¹⁸, Т. Тхоржевської, Ю. Щербяк та І. Мицишин¹⁹. Підсумковою у вивченні конфесійної освіти є монографія Флорентини Жеменюк, у якій всебічно розглянуто уніатське шкільництво та переконливо відтворено його вплив на подолання анальфабетизації галицького суспільства²⁰.

Найбільше уваги українські дослідники і їхні польські колеги присвячують середній ланці шкільництва, насамперед, у класичній його формі, що можна пояснити вагомістю гімназій у згаданій вище справі виховання численної когорти національної інтелігенції. Як і у сфері початкової освіти, як аргументовано показують дослідники, Галичина також демонструвала стрімкий кількісний поступ: якщо на початку 60-х років XIX ст. існувало лише 19 гімназій, то напередодні Першої світової війни їх було уже 128²¹. З цього погляду Галичина виразно випереджала інші регіони імперії, якщо взяти до уваги кількість учнів середньої освітньої ланки з розрахунку на 1000 мешканців краю. При цьому, звісно, домінувало польське середнє шкільництво, котрим з особливим завзяттям опікувалися крайові органи влади та численні меценати.

---

¹⁵ *Horowski A.* Drogi edukacyjne dziecka wsi galicyjskiej // Historia wychowania. Misja i edukacja, red. K. Szmyd, J. Dybiec. — Rzeszów, 2008. — S. 9.

¹⁶ *Meissner A.* Edukacja młodzieży chłopskiej w Galicji doby autonomicznej // Biuletyn Historii Wychowania. — 2007 [2008]. — Z. 23. — S. 21–33.

¹⁷ *Комар І. В.* Опікунська діяльність релігійних організацій Української греко-католицької церкви у Галичині (кінець XIX — перша половина XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05. — К., 2007. — 20 с.

¹⁸ *Генік Л. Я.* Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця XIX — початку XX століття. — Івано-Франківськ: Плай, 2000. — 272 с.

¹⁹ *Тхоржевська Т., Щербяк Ю., Мицишин І.* Теоретико-методичні основи християнської педагогіки. — Тернопіль, 2002. — 480 с.

²⁰ *Rzemieniuk F.* Unickie szkoły początkowe w Królestwie Polskim i w Galicji 1772–1914. — Lublin: Tow. Nauk. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1991. — 348 s.

²¹ *Dybiec J.* Galicja na drodze do wielkiej przemiany // Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866–1914). Studia i szkice, red. Krzysztof Fiołek, Marian Stala. — Kraków, 2011. — S. 33.

Причини ж надто повільного зростання кількості українських гімназій є предметом полемічного обговорення в середовищі дослідників східноєвропейської освіти. Так як і у випадку з початковою школою, польські вчені, поряд із незаможністю місцевого населення Східної Галичини, схильні наголошувати на певній громадській апатії українців. При цьому на другий план відступає, а подекуди й зовсім ігнорується, нерідко шовіністична позиція галицьких урядів, що неодноразово ставала причиною запеклих сеймових баталій та голосних медійних дискусій.

Власне на останніх обставинах, як природних причинах відставання української середньої освітньої ланки від польської, постійно наголошують вітчизняні науковці. Вони звертають увагу на те, що уже рішення Галицького сейму про заборону відкривання гімназій з українською викладовою мовою в містах, де не було польських середніх навчальних закладів, ставило українців у нерівні із поляками умовами на ниві розвитку середнього шкільництва. Не менш показовим у цьому плані було й інше рішення сейму — про необхідність затвердження подання про заснування гімназій на засіданнях місцевого парламенту, попри те, що середня ланка освіти фінансувалася віденським міністерством і місцевих коштів не зачіпала. Це дозволяло польській більшості в сеймі ефективно стримувати зростання кількості українських гімназій і використовувати свій вплив на цей процес як важіль для поглиблення політичної домінації в краї.

Також спостерігаємо опрацювання сучасними дослідниками різних аспектів функціонування гімназійного шкільництва. Так, проблемі утворення та фінансування приватних середніх навчальних закладів присвятила кілька статей Марія Стінія²². Швидкі темпи в цьому освітньому сегменті краківська дослідниця переконливо пояснила як ліберальним характером імперського законодавства (за яким приватну школу міг заснувати кожен, хто мав на це кошти), так і стрімкою емансипацією галицького суспільства, котре дедалі більше пов'язувало кар'єрний успіх молодого покоління з якістю отриманої освіти. Ефектом стало збільшення приватних гімназій протягом автономної доби з 2 до 72! З іншого боку, це призвело до певного “перевиробництва” інтелігенції в краї, що навіть стало приводом для галицьких консерваторів обстоювати рацію кількісного зменшення середніх навчальних закладів.

Окрім класичної середньої освіти, сучасні дослідники також цікавляться й її професійною ланкою. У відповідних студіях наголошується на вагомості розвитку середньо-спеціальної освіти для прогресу промислового розвитку

---

²² *Stinia M.* Szkolnictwo prywatne autonomicznej Galicji: nie tylko c.k. // *Wiadomości Historyczne.* — 2010. R. 53. — № 2. — S. 13–17; *Eadem.* Rola społeczeństwa galicyjskiego jako organizatora średniego szkolnictwa prywatnego w okresie autonomii // *Z dziejów polskiej kultury i oświaty od średniowiecza do początków XX wieku*, red. Krzysztof Jakubiak, Tomasz Maliszewski. — Kraków: Impuls, 2010. — S. 133–144.

Галичини та зростання якості життя тогочасного суспільства²³. Певним підсумуванням окремих розвідок, присвячених реальній²⁴, медичній²⁵ та торгівельній²⁶ освіті, на сьогодні є спеціальна монографія цієї проблеми авторства Єжи Кравчика²⁷.

Поряд із опрацюванням численних згаданих аспектів функціонування середньої ланки галицького шкільництва, маємо на сьогодні й спроби синтетичного підходу до цієї проблеми. Зокрема, історико-соціологічний аналіз українського сегменту народної та середньої ланок шкільництва представив Василь Благий. Він з'ясував залежність освітніх процесів від політичного та економічного становища краю, порівняв умови навчання українців і поляків, висвітлив погляди на розвиток національної школи провідних політичних партій та суспільних верств²⁸. Вдалий досвід узагальнення змісту української гімназійної освіти (структури навчальних планів, програм і підручників, особливостей національно-освітніх традицій середньошкільної ланки) в Галичині конституційного періоду бачимо у монографічній студії Ірини Курляк²⁹. Її перу належить і спроба всебічної реконструкції системи класичної середньої освіти на західноукраїнських землях³⁰.

У фокусі дослідження історії вищого шкільництва очікувано перебуває найбільш авторитетний навчальний заклад Східної Галичини — Львівський університет. Крім вагомості цієї інституції у справі підготовки наукової та адміністративної еліти, увага до головного вишу краю підігрівалася також відзначеним в 2011 р. його 350-літнім ювілеєм, котрий дослідники рахують від фундаційного акту Яна Казимира. Цій даті було присвячено низку конференцій і видань, що помітно активізували студії над львівською альма-

---

²³ *Dybiec J.* Galicja na drodze do wielkiej przemiany // Kraków i Galicja wobec przemian cywilizacyjnych (1866–1914). *Studia i szkice*, red. Krzysztof Fiołek, Marian Stala. — Kraków, 2011. — S. 34.

²⁴ *Саф'янюк З. Г.* Розвиток теорії та практики реальної освіти на західноукраїнських землях (1849–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — Івано-Франківськ, 2007. — 20 с.; *Її ж.* Історико-педагогічні аспекти діяльності реальних гімназій у Підкарпатській Русі // Гірська школа Українських Карпат. — 2014. — № 11. — С. 230–232.

²⁵ *Świeboda J.* Średnie szkolnictwo medyczne w Galicji // *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*. — 1995. — Z. 4. — S. 397–414.

²⁶ *Świeboda J.* Szkolnictwo handlowe w Galicji // *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*. — 2010. — Tom 19. — Numer 1–2 (36–37). — S. 203–272.

²⁷ *Krawczyk J.* Galicyjskie szkolnictwo zawodowe w latach 1860–1918. — Kraków: Universitas, 1995. — 295 s.

²⁸ *Благий В. Б.* Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. — Львів, 1999. — 76 с.

²⁹ *Курляк І. Є.* Українська гімназійна освіта у Галичині (1864–1918): монографія. — Львів, 1997. — 222 с.

³⁰ *Курляк І. Є.* Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX — перша половина ХХ століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. — К., 2000. — 473 арк.

матер. Українські вчені підготували фундаментальну працю “Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка”³¹. За задумом упорядників, цей загальноуніверситетський літопис подано через життєписи професорів і доцентів.

Серед наукових заходів, з огляду на наш дослідницький інтерес, найбільш цікавою була конференція “Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)”, організована польськими та українськими колегами, об’єднаними в міжнародній дослідницькій групі “Спільна спадщина. Польська та українська історіографія у Львові в XIX і XX ст.”. Матеріали цього форуму згодом були видані окремою книгою³².

Не стояли осторонь ювілею Львівського університету також і польські вчені, для яких східногалицький виш, подібно як і для нас, став однією з колісок модерної національної освіти та культури. Серед кількох проведених польськими науковцями конференцій найбільш репрезентативною виявилася краківська. Її підсумком стала об’ємна колективна монографія³³, більшу частину котрої присвячено функціонуванню університету в добі галицької автономії.

Автори книги послідовно та надзвичайно ретельно розглянули розвиток в університеті всіх наукових галузей, показавши його беззаперечний вплив на поступ польської інтелектуальної культури. При цьому, на жаль, на периферії опинилися українські студії в університеті, про які було згадано лише похапцем, а місцями й відверто тенденційно. Для прикладу наведемо розділ Кшиштофа Стопки, присвячений вивченню історичних дисциплін у стінах львівської альма-матер. У своєму нарисі краківський дослідник, зупиняючись на проблемі утворення до початку Першої світової війни історичних шкіл в університеті, згадав лише схоларні практики польських професорів³⁴. Вказавши, що з наукового семінару М. Грушевського “виводиться

---

³¹ Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. / Видавнича рада: І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — Т. 1: А–К. — 716 с. + 112 вкл.; Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. — Т. 2: Л–Я. — 764 с. + 224 вкл.

³² Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія / за ред. Л. Зашкільняка та П. Серженги. — Львів: ПАІС, 2015. — 412 с.

³³ Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysty pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie. — Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2011. — 531 s.

³⁴ *Stopka Krz.* Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim // Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysty pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14–15 stycznia 2011 w Krakowie. — S. 229.

ціла генерація українсько-галицьких істориків”, різнобічну діяльність самого вченого К. Стопка схарактеризував вкрай тенденційно — цілковито у війовничому дусі польської публіцистики початку ХХ ст.³⁵

Значно об’єктивніші оцінки містяться в іншому виданні, присвяченому історії та історикам Львівського університету, що стало результатом співпраці жешувських та львівських науковців³⁶. І в цій праці, яка охопила минуле інституції до початку Другої світової війни, періоду його розвитку в автономічну добу також відведено чимало місця. У книзі ретельно реконструйовано становлення в стінах університету багатьох галузей історичного знання, вказано на вагомість академічного та дидактичного доробку львівських професорів і доцентів.

Цілковитим новаторством сучасної історіографії вищого шкільництва є спроба просопографії галицького студентства. Так, В. Благий запропонував збірний історико-соціологічний портрет студентів-медиків Львівського університету на початку ХХ ст.³⁷. Він дійшов висновків, що професію медика, з огляду на високу оплату навчання, найчастіше здобувала польська та єврейська молодь, українці ж віддавали перевагу гуманітарним студіям. Ще однією особливістю було те, що студенти-медики, через складність опанування фаху, виявилися найменш активними у тогочасному громадському житті. В. Благий також дослідив гендерний аспект вищого галицького шкільництва. Він довів, що поява студенток у головному виші краю стала важливою подією в історії шкільництва Галичини й спричинилася до зміни усталених поглядів на місце та роль жінки в суспільстві, була ще одним кроком у напрямі утвердження її прав нарівні з чоловіками³⁸. Свої студії над просопографією студентства Львівського університету передвоєнних років В. Благий підсумував у захищеній у 2003 р. дисертації³⁹.

Доволі багато в сьогodenних опрацюваннях йдеться про наростання польсько-українського конфлікту в стінах університету. Аналізуючи причини цього явища, українські дослідники наголошують на дедалі більшій непоступливості представників польської професорської корпорації, чиї, нерідко провокативні, вчинки призводили до гострих заворушень і таких

---

³⁵ Ibid. — S. 245–246.

³⁶ Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 roku. Red.: Jerzy Maternicki, Joanna Pisulińska, Leonid Zaskilniak. — Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. — 662 s.

³⁷ Благий В. Студенти-медики Львівського університету на початку ХХ ст. (1900–1914) // Львів: місто, суспільство, культура. Спеціальний випуск Вісника Львівського університету. Серія історична. — 1999. — Т. 3. — С. 409–420.

³⁸ Благий В. Студентки Львівського університету в 1897–1914 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 1998. — Вип. 33. — С. 132–138.

³⁹ Благий В. Б. Студентство Львівського університету в 1900–1914 роках: історико-соціологічний аспект: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. — Львів, 2003. — 264 арк.

раніше небачених студентських акцій як сецесій, тобто масової відмови молоді від продовження навчання у Львівському університеті та переїзду до інших навчальних закладів⁴⁰. При цьому наголошується, що ця боротьба актуалізувала ідею створення українського університету у Львові, котра стала найбільш популярним гаслом для українських східногалицьких політиків. Процеси організаційного становлення та ідейної еволюції українського студентського руху у своїй змістовній монографії узагальнив Роман Ковалюк⁴¹. Проблему визрівання та практичних заходів із втілення ідеї національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців наприкінці XIX — на початку XX ст. всебічно дослідив Володимир Качмар⁴².

Дослідники з Польщі про конфлікт у Львівському університеті пишуть подекуди тенденційно. Слушно вказуючи на пов'язаність міжнаціонального протистояння з загальною суспільно-політичною ситуацією в краї, польські колеги все-таки схильні вбачати в українцях нерідко єдиних ініціаторів заворушень у столичному виші. Для прикладу наведемо присвячену М. Грушевському монографію Лукаша Адамського. Некритично послуговуючись польською галицькою публіцистикою кінця XIX — початку XX ст., варшавський науковець багатократно характеризує львівського професора “упертим у радикалізмі” громадським діячем і відзначає його винятково деструктивний вплив на молодь⁴³. Про тенденційність автора говорить, приміром, і той факт, що попри значну українську історіографію проблеми національного протистояння в університеті, винуватцями вбивства Адама Коцка безапеляційно названо самих же українських студентів!⁴⁴.

Ознакою сучасного етапу історіографії вищої освіти є спроба простежити формування наукових шкіл у стінах Львівського університету. Теоретичний аспект цієї проблеми дослідив Томаш Павелец. Він слушно

---

⁴⁰ Див. напр.: *Качмар В.* Суспільно-політичне відлуння сецесії українських студентів з Львівського університету в грудні 1901 року // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* — 1999. — Вип. 34. — С. 289–299; *Тельвак В.* Михайло Грушевський та польсько-український конфлікт у Львівському університеті: спроба реконструкції // *Східноєвропейський історичний вісник.* — Дрогобич, 2017. — Вип. 4. — С. 14–23.

⁴¹ *Ковалюк Р.* Український студентський рух на західних землях. XIX–XX ст. — Львів, 2001. — 420 с.

⁴² *Качмар В.* За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX — початок XX ст.). — Львів, 1999. — 118 с.

⁴³ *Adamski Ł.* Nacjonalista postępu. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. — S. 74–169.

⁴⁴ Див. докл.: *Тельвак В.* [Рец. на книгу]: *Adamski Ł.* Nacjonalista postępu. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. — 369 с. // *Український археографічний щорічник. Нова серія.* — К., 2012. — Вип. 16/17. — С. 637–649.

вказав на хибність сучасної тенденції ототожнювати локальні наукові традиції (приміром, львівська медієвістична школа) та власне наукові школи, котрі завжди формуються довкола визначного вченого-інтелектуала⁴⁵. У досліджуваній період українська наука вочевидь відставала від польської в аспекті можливості формування наукових шкіл. Тож не випадково найбільше уваги дослідники приділяють єдиній у той час львівській історичній школі М. Грушевського, вихованці якої сформуvalи традиції української історичної культури в ХХ ст. Підсумковим у цьому аспекті можна назвати монографічне видання В. Тельвака та В. Педича⁴⁶. Польські ж дослідники відновлюють постання у Львівському університеті одразу кількох наукових шкіл історичного⁴⁷, філософського⁴⁸, педагогічного⁴⁹ та ін. профілів.

Збірний портрет вищих галицьких навчальних закладів запропонувала Малгожата Весоловська⁵⁰. Вона змалювала кількісну динаміку доцентсько-професорської корпорації, студентського складу та навчальних предметів, а також розглянула специфіку фінансування вищої освіти. У підсумку краківська дослідниця вказала на видатну роль вищого шкільництва як у справі модернізації галицького суспільства, так і швидкого поступу самого наукового знання.

Комплексний аналіз структури та викладацького складу вищих шкіл Львова (університету, політехніки та ветеринарної академії) на початку ХХ ст. здійснив В. Благий. Узагальнивши кількість навчальних предметів за мовами викладання, а також структуру професорсько-викладацького складу, дослідник дійшов аргументованого висновку про те, що на схилку Дунайської монархії влада у всіх львівських вищих школах належала полякам, які

---

⁴⁵ *Pawelec T.* Szkoła czy środowisko? (Lwów i lwowscy historycy — uwagi metodologiczne) // *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Tom II. Pod redakcją Jerzego Maternickiego, Leonida Zaskilniaka. — Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2004. — S. 46–60.

⁴⁶ *Тельвак В., Педич В.* Львівська історична школа Михайла Грушевського. — Львів: Світ, 2016. — 440 с.

⁴⁷ Див. напр.: *Maternicki J.* Polskie szkoły historyczne we Lwowie w XIX w. // *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Tom II. — S. 23–45; *Julkowska V.* Ksawery Liske (1838–1891) i jego działania na rzecz profesjonalizacji badań historycznych na Uniwersytecie Lwowskim // *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія.* — С. 221–231.

⁴⁸ *Jadczak R.* Kazimierz Twardowski: twórca szkoły lwowsko-warszawskiej. — Toruń: Wydaw. Adam Marszałek, 1991. — 141 s.

⁴⁹ *Szmyd K.* Twórcy nauk o wychowaniu w środowisku akademickim Lwowa (1860–1939). — Rzeszów, Wydawnictwo UR, 2003.

⁵⁰ *Wesołowska M.* Uczelnie galicyjskie doby autonomii // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.* — № 12□(960). — S. 107–124.

при формуванні структури та призначенні на посади викладачів обмежували й ігнорували інтереси української громади⁵¹.

Важливою ознакою нинішнього часу є взаємна увага польських та українських науковців до освітніх практик своїх одвічних сусідів. Тут слід відзначити, що польські дослідники значно частіше звертаються в своїх працях до українського та єврейського шкільництва, аніж наші науковці цікавляться освітніми практиками західного сусіда. Так, питанням становлення та розвитку освіти євреїв присвячено змістовні студії Ю. Швєбоди⁵², К. Рєдзінського⁵³ та А. Вараниці⁵⁴. У їхніх працях зростання зацікавлення громадянською освітою в консервативному єврейському середовищі цілком виправдано пояснюється динамічною емансипацією галицької громади, що зачепила всіх без винятку акторів тогочасної політичної сцени.

Особливо багато польські дослідники пишуть про тогочасне українське шкільництво⁵⁵. При цьому, поряд із коректністю наведеного статистичного та фактологічного матеріалу, можемо подекуди спостерігати тенденційність у висвітленні проблем поступу освіти українців краю. Для прикладу, згадаємо цікаву спробу Юзефа Швєбоди цілісно представити галицьке шкільництво з погляду його національних особливостей⁵⁶. Сумлінно узагальнивши та систематизувавши в численних таблицях статистичний матеріал, польський дослідник, водночас, не зміг відмовитися від сформованих протягом першої третини XX ст. стереотипів при інтерпретації тих чи інших тенденцій “русинського” шкільництва в краї. Таку тенденцію, зокрема, спостерігаємо у випадку пояснення причин наростання польсько-українського протистояння, що значною мірою загострювалося через відверте нехтування польською адміністрацією краю природних, врешті, закріплених законом, освітніх потреб і вимог українців. Як і польські публіцисти кінця XIX — початку XX ст., він однозначно змальовує українську інтелігенцію “шовіністами”,

---

⁵¹ *Благий В.* Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку XX ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. — 2000. — Вип. 35/36. — С. 207–220.

⁵² *Świeboda J.* Edukacja Żydów w Galicji 1772–1918 // *Prace Historyczno-Archiwalne.* — 1994. — Т. II. — С. 85–131.

⁵³ *Rędziński K.* Żydowskie szkolnictwo świeckie w Galicji w latach 1813–1918. — Częstochowa, 2000. — 283 s.

⁵⁴ *Вараниця А.* Початкова освіта як чинник (не) збереження національної самобутності: дискусії і практики у єврейському середовищі Галичини другої половини XIX — початку XX століття [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.academia.edu/15517201>

⁵⁵ Див. напр.: *Świeboda J.* Szkolnictwo ukraińskie w Galicji (1772–1918), Stan badań i potrzeby // *Galicja i jej dziedzictwo.* — Т. 8: Myśl edukacyjna w Galicji 1772–1918: Ciągłość i zmiana. — Rzeszów: Wyd-wo WSP, 1996. — С. 271–291.

⁵⁶ *Świeboda J.* Problemy narodowościowe w szkolnictwie galicyjskim (1772–1918) // *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki.* — 1995. — Tom 4. Numer 2 (8). — С. 97–144.

порушниками нібито віковичної польсько-української “гармонії”⁵⁷. Іншим прикладом авторської тенденційності є спроба пояснити значно стрімкіше зростання кількості польських навчальних закладів “вищим розвитком [польської] культури” та більшим розумінням з боку польської громади “значення навчання в житті суспільства”, аніж це було серед українців⁵⁸. При цьому зовсім не беруться до уваги багаторічні намагання українських політиків збільшити коштом місцевого та державного бюджетів кількість народних шкіл і гімназій, що всіляко гальмувалися польською більшістю Галицького сейму. Не витримує критики також теза про те, що кількість народних українських шкіл була надмірною, що “не відповідало потребам” корінного населення Східної Галичини⁵⁹.

Порівняно небагато праць, написаних упродовж останніх десятиріч, присвячено організації та діяльності галицьких освітніх інституцій. Загальну постановку проблеми вивчення інституційного кістяка українського галицького шкільництва в оглядовій статті здійснила Н. Кошелева. Окресливши специфіку різнопланової діяльності провідних українських педагогічних інституцій (Руського педагогічного товариства, Краєвого шкільного союзу, Учительської громади та Взаємної помочі галицьких і буковинських учителів та учительок), дослідниця переконливо показала, що попри численні труднощі об’єктивного та суб’єктивного характеру, ці товариства надавали важливу методичну й матеріальну допомогу, спонукали до обговорення та вирішення актуальних проблем українського освітнього життя⁶⁰.

Окрему розвідку Н. Кошелева присвятила історії першої української культурно-освітньої організації в Галичині — Руському педагогічному товариству та простежила постання його закладів (шкіл, інтернатів, різноманітних курсів) у столиці краю⁶¹. Їй також належить перша спроба реконструкції політики галицької Крайової шкільної ради (КШР) стосовно української народної освіти упродовж 1873–1914 рр.⁶² Дослідниця робить висновок про неоднозначний характер діяльності КШР. З одного боку, відзначає важливу працю з долання неписемності серед галичан, з іншого —

---

⁵⁷ Ibid. — S. 117–118.

⁵⁸ Ibid. — S. 120.

⁵⁹ Ibid. — S. 130.

⁶⁰ Кошелева Н. Організації українського вчителства у Східній Галичині в 1881–1914 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 1998. — Вип. 33. — С. 108–113.

⁶¹ Кошелева Н. Руське педагогічне товариство та його заклади у Львові (1888–1914) // Львів: місто, суспільство, культура. Спеціальний випуск Вісника Львівського університету. Серія історична. — 1999. — Т. 3. — С. 378–385.

⁶² Кошелева Н. Діяльність галицької Крайової шкільної ради стосовно української народної освіти в 1873–1914 роках // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 1999. — Вип. 34. — С. 269–276.

неодноразово віднотує дискримінаційний характер її політики, що гальмувало розвиток українського народного шкільництва.

В аспекті вивчення освітянських інституцій українська наука може похвалитися всебічним опрацюванням діяльності найбільш знакового для східногалицького шкільництва Товариства “Рідна школа”. Поряд із численними статтями, на сьогодні маємо змістовну монографію про цю інституцію авторства Галини Білавич і Бориса Савчука⁶³. Провідні напрями діяльності Товариства українських наукових викладів ім. П. Могили дослідили Михайло Кріль та Наталія Лешкович. Вони довели, що члени товариства помітно долучилися до захисту та піднесення школи, освіти, науки і культури східногалицького краю⁶⁴. Спробу цілісного представлення діяльності українських педагогічних товариств на західноукраїнських землях протягом 80-х рр. XIX — початку XX ст. здійснила у дисертаційному дослідженні Лілія Шологон⁶⁵.

У фокусі уваги науковців цілком очікувано перебуває найбільш давня та заслужена для національної справи інституція — Товариство “Просвіта”⁶⁶. Дослідники опрацювали розлогі архівні фонди цієї громадської організації та всебічно відтворили основні напрями її діяльності, розкрили місце і значимість у суспільно-політичному, культурному й духовному житті українців галицького краю. Окремо висвітлено форми і методи роботи “Просвіти”, проблеми становлення та функціонування її численних осередків у провінції, що ставали подекуди єдиними центрами культурно-освітнього життя, формуючи національну свідомість галицьких українців⁶⁷.

---

⁶³ Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881–1939 рр.). — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. — 208 с.

⁶⁴ Кріль М., Лешкович Н. Товариство українських наукових викладів імені Петра Могили (1908–1939 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2011. — Вип. 46. — С. 430–452.

⁶⁵ Шологон Л. І. Українські педагогічні товариства Галичини та Буковини 80-х рр. XIX — початку XX ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01. — Чернівці, 2002. — 324 арк.

⁶⁶ Див. покажчик: Товариство “Просвіта” у Львові: покажчик видань 1868–1939: каталог / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника; уклад.: О. Г. Бербека, Л. В. Головата. — Львів: [б.в.], 1996. — 580 с.

⁶⁷ Гарат Р. М., Коцур А. П., Коцур В. П. Діяльність товариства “Просвіта” в Галичині (1868–1921 рр.). — Переяслав-Хмельницький: Книги-XXI, 2005. — 168 с.; Зуляк І. С. Діяльність товариства “Просвіта” у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (друга половина XIX — початок XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. — Чернівці, 1997. — 258 с.; Малюта О. В. “Просвіта” у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX — перша чверть XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. — К., 2005. — 319 арк.; Кучеров Г. Г. Становлення і діяльність сільських товариств “Просвіта” Правобережної України (1905–1923 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. — Кам'янець-Подільський, 2007. — 262 арк.; Цапко О. М. Діяльність товариства “Просвіта” в Україні (1891–1914 рр.): дис. ... канд.

Помітно скромнішими є на сьогодні здобутки польських дослідників інституційного кістяка східногалицького шкільництва. Так, декілька документів з фонду Польського педагогічного товариства у Львові (два протоколи засідань Президії та протокол X Загального з'їзду делегатів товариства), що сформований у ЦДІАЛ України, опублікувала Малгожата Пшеньосло⁶⁸. У передмові до видання цих матеріалів вона коротко змалювала його історію. Натомість, здебільшого в узагальнюючому ключі про польські освітні товариства йдеться у загальних нарисах галицького шкільництва⁶⁹.

Проблему фінансування освітньої галузі надалі досліджує краківський учений Юліан Дибец. Його фактографічно насичені праці, присвячені проблемі “цивілізаційних інвестицій”, переконливо показують жертвність польської громади для освітніх та наукових справ. Це дозволило, поряд із розгалуженою мережею державних навчальних закладів, утворювати й утримувати численні польські школи різних типів і ступенів⁷⁰. Мecenатську діяльність знаного філантропа Володимира Дідушицького, спрямовану на розвиток галицької науки та культури, відтворив Казимир Карольчак⁷¹.

Доволі багато в сучасних студіях йдеться про освіту для дівчат, появу якої пояснюють як один із проявів суспільної емансипації. Про важливість цього питання свідчить той факт, що в добі автономії діяло 78 таких шкіл елементарного рівня, 6 учительських семінарій, 5 ліцеїв та 7 реальних гімназій⁷². Ці навчальні заклади мали неабиякий цивілізуючий вплив на галицьку громаду. Вагомий вплив на освіту дівчат, як свідчать численні праці, мала й церква⁷³.

іст. наук: 07.00.01. — К., 1998. — 173 арк.; *Головата Л.* Товариство “Просвіта” у Львові, 1868–1939: покажч. видань; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Від-ня “Наук. бібліографія і книгознавство”. — 2-ге вид., випр. і допов. — Львів, 2008. — 518 с.

⁶⁸ *Przeniosło M.* Polskie Towarzystwo Pedagogiczne we Lwowie (materiały z lwowskiego Archiwum Historycznego) // *Galicja. Studia i materiały. Czasopismo Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego.* — Rzeszów, 2015. — 1. — S. 378–396.

⁶⁹ *Chwalba A.* Historia Polski 1795–1918. — Warszawa: Wydawnictwo Literackie, 2001. — S. 513.

⁷⁰ *Dybiec J.* Życie naukowe w Galicji doby autonomicznej // *Galicja i jej dziedzictwo.* Tom 3: Nauka i Oświata. — Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. — S. 7–18.

⁷¹ *Karolczak K.* Mecenat kulturowo-naukowy Włodzimierza Dzieduszyckiego (1825–1899) // Львів: місто, суспільство, культура. Спеціальний випуск Вісника Львівського університету. Серія історична. — 1999. — Т. 3. — С. 316–322.

⁷² *Bilewicz A.* Prywatne średnie ogólnokształcące szkolnictwo żeńskie w Galicji w latach 1867–1914. — Wrocław: Wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. — 127 s.

⁷³ *Rogosińska A.* Szkoły Sióstr Urszulańek w Tarnowie, Kołomyi, Stanisławowie i we Lwowie // *Religie, edukacja, kultura. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Litakowi.* — Lublin, 2002. — S. 451–457.

Суспільна емансипація також спричинила появу шкіл для дорослих, котрі вперше виникли саме в добу галицької автономії. Сучасні дослідники звертають увагу на те, що важливість таких навчальних закладів полягала в необхідності подолання високого рівня аналіфabetизму серед робочого люду, створенні шансів знайти престижнішу, а отже, й більш оплачувану працю. Цю важливу проблему в спеціальних розвідках всебічно дослідили Р. Терлецький⁷⁴ та А. Стопінська-Пайонк⁷⁵. Узагальнюючими по цій темі є праці Єжи Поточного⁷⁶.

Нині практично відсутні дослідження прописування освітнього сегменту в загальний громадський простір тогочасних галицьких міст. Йдеться про те, що поряд із доволі активною роботою, особливо з боку місцевих краєзнавців, по написанню історії навчальних закладів багатьох населених пунктів галицького регіону, майже не бачимо спроб показати шкільництво як інтегральну частину міського простору. Тут певними успіхами можуть похвалитися польські колеги, але їхню увагу цілком очікувано сфокусовано на містах західної частини краю. Щодо східногалицьких міст маємо фактично єдину спробу Лукаша Сроки реконструювати освітянську політику урядників Львова та показати місце освіти й освітян у житті столиці провінції⁷⁷. Певним продовженням студії польського дослідника є намагання української дослідниці А. Вараниці окреслити простір початкової освіти Львова, показавши столицю краю своєрідною лабораторією, де вперше впроваджували в життя нові закони та освітянські моди⁷⁸.

Однією з найпопулярніших тем останніх десятиліть є національне виховання, здебільшого, в початковій і середній школах. У цьому контексті українська історіографія має солідні дисертаційні та монографічні напра-

---

⁷⁴ *Terlecki R.* Oświata dorosłych i popularyzacja nauki w Galicji w okresie autonomii. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990. — 262 s.

⁷⁵ *Stopińska-Pajak A.* Polska oświata dorosłych w Galicji na przełomie XIX i XX wieku // *Galicja i jej dziedzictwo*. — Том 3: Nauka i oświata. — Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. — S. 23–34.

⁷⁶ *Potoczny J.* Oświata dorosłych i popularyzacja wiedzy w plebejskich środowiskach Galicji doby konstytucyjnej (1867–1918). — Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1998. (Galicja i Jej Dziedzictwo, T. 10); *Поточни Є.* Розвиток освіти дорослих в Галичині (1867–1918 pp.): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. — Івано-Франківськ, 1999. — 422 арк.; *Його ж* Українські народні університети у Галичині, становлення і розвиток // *Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць*. — Чернівці. — 2008. — Вип. 406: Педагогіка та психологія. — С. 91–101.

⁷⁷ *Sroka L. T.* Rada Miejska we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej 1870–1914. Studium o elicie władzy. — Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2012. — S. 153–159.

⁷⁸ *Вараниця А.* Простір початкової освіти Львова другої половини XIX — початку XX століття: закони, школи, учні та учителі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.academia.edu/24795598>

цювання Б. Ступарика⁷⁹, М. Чепіль⁸⁰, Н. Сабат⁸¹, С. Вдович⁸² та ін. Цілісно проблему еволюції ідеї української національної школи крізь призму матеріалів періодичних видань другої половини XIX — початку XX ст. у своїй монографії відтворив Іван Зайченко⁸³. Серед польських дослідників ідейні засади виховної праці в галицьких народних школах вивчав С. Мождзень⁸⁴.

Важливою стороною освітнього процесу була і є особа вчителя. Педагогічне середовище автономної Галичини також тривалий час перебуває у полі зору сучасних дослідників. Окреслити місце народних учителів у структурі соціального прошарку інтелігенції спробувала А. Вараниця⁸⁵. Вона дійшла висновку про проміжне — між народом та інтелектуалами — становище педагогів народних шкіл. Правовий статус та дискримінацію за національною ознакою українських народних вчителів в Галичині на межі XIX–XX ст. за матеріалами періодичних видань висвітлила Н. Мисак⁸⁶.

Гендерний аспект педагогічного фаху в Східній Галичині зазначеного часового відтинку дослідила А. Вараниця⁸⁷. Розглянувши професію народної вчительки в контексті модернізаційних перетворень суспільства та жіночої емансипації, вона переконливо показала, що це була одна з перших доступних професій і спосіб реалізації жінки поза домом⁸⁸. Подібних висновків стосовно польських учительок дійшов А. Мейсснер⁸⁹.

---

⁷⁹ Ступарик Б. М., Мацюк В. Д. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.). — Коломия: Вік, 1995. — 174 с.

⁸⁰ Чепіль М. Формування національної свідомості учнівської молоді Галичини (1848–1939 рр.). — Дрогобич, 2005. — 539 с.

⁸¹ Сабат Н. Національне виховання учнівської молоді Галичини (1869–1914). — Івано-Франківськ: Видав. Третяк І. Я., 2008. — 244 с.

⁸² Вдович С. М. Розвиток ідей гуманної педагогіки в Західній Україні (кінець XIX — початок XX ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — К., 1998. — 210 арк.

⁸³ Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX — поч. XX ст.) / За ред. М. Д. Ярмаченка. — Львів, 2002. — 344 с.

⁸⁴ Możdżeń S. Założenia ideowe pracy wychowawczej w galicyjskich szkołach ludowych // *Pedagogika Katolicka* (Warszawa). — 2010. — № 7. — S. 86–95.

⁸⁵ Вараниця А. Вчителі народних шкіл в структурі інтелігенції Галичини другої половини XIX — початку XX ст. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.academia.edu/9851067>

⁸⁶ Мисак Н. Українські народні вчителі в Галичині на рубежі XIX–XX ст.: правове становище та національна дискримінація (за матеріалами періодичних видань) // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірник наукових праць. — Львів, 2005. — Вип. 7. — С. 191–200.

⁸⁷ Вараниця А. Гендерний аспект виховання у Східній Галичині другої половини XIX — початку XX століття // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: історія. — Тернопіль, 2014. — Вип. 1. — С. 26–34.

⁸⁸ Вараниця А. Народна вчителька в Галичині другої половини XIX — початку XX століття (до питання про емансипацію жінки) // Галичина: Збірник Прикарпатського

Поряд із значною кількістю публікацій статейного формату, маємо на сьогодні кілька змістовних дисертаційних і монографічних опрацювань феномену галицького вчителства. Так, проблему організаційного становлення та розгортання вчительського руху на західноукраїнських землях упродовж другої половини XIX — на початку XX ст. всебічно опрацював Дмитро Герцюк⁹⁰. Особливості ставлення галицького суспільства до підготовки вчителів з'ясував А. Мейсснер⁹¹. Своєю чергою, Генрика Крамаж вдало змалувала історично-соціологічний портрет гімназійних учителів⁹². А її люблінська колега Аліція Пушка зосередилася на проблемах професійного вишколу, дидактичної праці, наукової й громадської активності вчителів історії та географії⁹³. Що важливо, обидві згадані дослідниці вповні коректно аналізують також і український сегмент галицької педагогічної корпорації.

Наявні й декілька спроб панорамного узагальнення системи галицького шкільництва. При цьому найбільш масштабні видання — монографічного плану — належать українським дослідникам. Для прикладу згадаємо книги Богдана Ступарика⁹⁴ та Вікторії Стинської⁹⁵. Івано-Франківські дослідники, відсилаючи читача у титулах праць до всього простору тогочасної Галичини, все-таки помітно більше місця присвячують східним теренам краю. Також їхні студії містять здебільшого опис дидактичного інструментарію, поширеного у тогочасних педагогічних практиках, аніж власне історичну реконструкцію галицького шкільництва у різноманітності його форм, проявів і численних контекстів. Багато у згаданих виданнях ідеться й про тиск домінуючої польської освітньої системи на шкільництво українців. Тож відтворення цілісної та деталізованої картини освітянського простору Східної Галичини є наразі справою майбутнього.

університету ім. Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2013. — Ч. 22/23. — С. 361–370.

⁸⁹ *Meissner A. Prywatne seminaria nauczycielskie żeńskie w Galicji w dobie autonomicznej (1896–1914) // Galicja i jej dziedzictwo. — Т. 6, red. A. Meissner, J. Wyrozumski. — Rzeszów 1996. — S. 149–168.*

⁹⁰ *Герцюк Д. Д. Учительський рух на західноукраїнських землях (друга половина XIX — початок XX століття): дис... канд. пед. наук: 13.00.01. — Львів, 1995. — 255 с.*

⁹¹ *Meissner A. Spór o duszę polskiego nauczyciela: społeczeństwo galicyjskie wobec problemów kształcenia nauczycieli. — Rzeszów: Wydawnictwo WSP, 1999. — 380 s. (Galicja i Jej Dziedzictwo, Т. 11).*

⁹² *Kramarz H. Nauczyciele gimnazjalni Galicji 1867–1914. Studium historyczno-socjologiczne. — Kraków, 1987. — 322 s.*

⁹³ *Puszka A. Nauczyciele historii i geografii państwowych szkół średnich w Galicji w okresie autonomii (1868–1914). — Lublin: TNKUL, 1999. — 372 s.*

⁹⁴ *Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). — Івано-Франківськ, 1994. — 143 с.*

⁹⁵ *Стинська В. В. Система шкільництва в Галичині (кінець XIX — початок XX ст.). — Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. — 180 с.*

Зрештою, доволі багато на сьогодні написано про провідних діячів галицького шкільництва другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Українські дослідники опрацювали біографії таких знаних освітян як Олександр Барвінський⁹⁶, Михайло Грушевський⁹⁷, Уляна Кравченко⁹⁸, Марко Кропивницький⁹⁹, Омелян Партицький¹⁰⁰ та ін. Польські колеги також нерідко звертаються до знаних постатей національного шкільництва, котрі працювали на східногалицьких теренах. Згадаємо, наприклад, опрацювання дидактичної спадщини Зигмунта Савчинського¹⁰¹ чи методичного доробку професорів-істориків Львівського університету, здійснене жешувською дослідницею Агнешкою Кавалець¹⁰². Цікаву спробу збірного портрету викладачів нової історії у Львівському університеті в добу автономії запропонував видатний польський історіограф Єжи Матерницький¹⁰³.

Підсумовуючи, можна констатувати значну зацікавленість сучасних науковців різноманітними аспектами, формами та практиками східногалицького шкільництва в добу місцевого самоуправління. Дослідники одностайні у

---

⁹⁶ *Гречин Б. П.* Громадсько-просвітницька та педагогічна діяльність Олександра Барвінського. — Івано-Франківськ: Плай, 2001. — 232 с.; *Романюк С.* Олександр Барвінський — публіцист, редактор, видавець / НАН України; Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. — Львів, 2009. — 376 с.

⁹⁷ *Герасименко С.* Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.). — Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. — 214 с.

⁹⁸ *Вараниця А.* “Мій труд увесь для людей. А проте — де запорука, що зможу людину звернути до кращого? Вірю, що зможу, можу різьбити дитячі душі...”: Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко) — народна вчителька між покликанням і обов’язком // Сестри по обидві сторони Збруча: історичний досвід жіноцтва Галичини і Наддніпрянщини: тези Першої міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 125-літтю Ольги Бесараб, 23–24 вересня 2014. — Львів: СПОЛОМ, 2014. — С. 7–9.

⁹⁹ *Гінтерс З.* Марко Кропивницький і західноукраїнська інтелігенція у справі економічної освіти дітей і дорослих другої половини ХІХ — початку ХХ ст. // Українська мова і література в школі. — 2010. — № 7. — С. 11–16.

¹⁰⁰ *Качмар О. В.* Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність Омеляна Партицького: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — Івано-Франківськ, 2006. — 235 арк.

¹⁰¹ *Glaz E.* Zygmunt Sawczyński — pedagog, polityk i działacz oświatowy // Galicja i jej dziedzictwo. — Rzeszów: Wydawnictwo UR, 1997. — Т. 9. — С. 41–58.

¹⁰² *Kawalec A.* Seminarium historyczne na Uniwersytecie Lwowskim: podstawy prawne i organizacja (1852–1918) // Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія. — С. 342–353.

¹⁰³ *Maternicki J.* Portret zbiorowy wykładowców historii nowożytnej w Uniwersytecie Lwowskim (1871/72 — 1917/18) // Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія. — С. 109–121.

своїх висновках щодо винятковості впливу стрімкого освітнього поступу того часу на модернізацію всіх сфер суспільного життя. На основі ретельного вивчення архівних і бібліотечних колекцій краю, разом із традиційною проблематикою, порушуються різнопланові виховні проблеми у їхній щільній пов'язаності з соціальним контекстом: родинне та релігійне виховання, жіноча, позашкільна та професійна освіта, підготовка вчителів і навчання дорослих тощо. У сучасних студіях уперше всебічно відтворено суспільно-політичну активність педагогів краю, показано вплив численних ідейних орієнтацій на творення нових моделей виховання. Простежено еволюцію ставлення галицького суспільства до освітніх проблем під впливом між-національної конкуренції та викликів дедалі динамічнішого життя. Все це дозволяє аргументовано твердити про вагомість внеску Галичини у розвиток модерної педагогіки¹⁰⁴.

Водночас, багато сюжетів все ще очікує на своїх дослідників. Насамперед, йдеться про необхідність написання ґрунтовних монографій всіх ступенів тогочасного шкільництва, котрі мали б підсумувати існуючу розлогу літературу та збалансовано підійти до проблеми їх впливу на галицьке суспільство. Монографічного опрацювання потребують також провідні педагогічні часописи (“Наша школа”, “Szkoła”, “Muzeum” та ін.), редакції котрих найбільше доклалися до обговорення та вирішення актуальних проблем освітянського життя краю. Бракує й узагальнюючих студій з проблем інституційного забезпечення тогочасного шкільництва, зокрема, щодо функціонування Красвої шкільної ради та Краєвого шкільного союзу.

Іншою проблемою сучасних досліджень є побутування у деяких польських працях стереотипів при осмисленні українського шкільництва краю, котрі перейшли у спадок від доби гострого міжнаціонального протистояння. Вочевидь недостатньою є увага до шкільництва національних меншин Галичини (євреїв, вірмен та німців), чії компактні громади зазвичай творили власні освітні практики, збагачуючи цим палітру загальногалицького шкільництва. Утім, активна комунікація польських та українських науковців, їхня співпраця в багатьох згаданих міжнаціональних дослідницьких проектах дозволяє оптимістично сприймати нові виклики та є важливою передумовою віднаходження консенсусу з більшості дискусійних проблем.

REFERENCES

1. Berbeka, O. H., & Holovata, L. V. (1996). *Tovarystvo "Prosvita" u Lvovi: pokazhchyk vydan 1868–1939*. Lviv. [in Ukrainian].
2. Bilavych, H., & Savchuk, B. (1999). *Tovarystvo "Ridna shkola" (1881–1939 rr.)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

---

¹⁰⁴ Див. напр.: *Meissner A. Wkład Galicji w rozwój nauk pedagogicznych // Galicja i jej dziedzictwo*. — Т. 3, red. A. Meissner, J. Wyrozumski. — Rzeszów 1995. — S. 79–91.

3. Blahyi, V. (1998). Studentky Lvivskoho universytetu v 1897–1914 rokakh. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna — Visnyk of the Lviv University. Series History*, (33), 132–138. [in Ukrainian].
4. Blahyi, V. (1999). Studenty-medyky Lvivskoho universytetu na pochatku XX st. (1900–1914). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna. Spetsialnyi vypusk. — Visnyk of the Lviv University. Series History. Special Issue*. (3), 409–420. [in Ukrainian].
5. Blahyi, V. (2000). Struktura ta vykladatskyi sklad vyshchykh shkil Lvova na pochatku XX st. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna — Visnyk of the Lviv University. Series History*. (35–36), 207–220. [in Ukrainian].
6. Blahyi, V. B. (1999). *Shkilnytstvo v Halychyni na pochatku XX st.: istoriko-sotsiologichnyi aspekt*. Lviv. [in Ukrainian].
7. Blahyi, V. B. (2003). *Studentstvo Lvivskoho universytetu v 1900–1914 rokakh: istoriko-sotsiologichnyi aspekt*. Lviv. [in Ukrainian].
8. Chepil, M. (2005). *Formuvannia natsionalnoi svidomosti uchnivskoi molodi Halychyny (1848–1939 rr.): navchalnyi posibnyk*. Drohobych. [in Ukrainian].
9. Harat, R. M., Kotsur, A. P., & Kotsur, V. P. (2005). *Diialnist tovarystva "Prosvita" v Halychyni (1868–1921 rr.)*. Pereiaslav-Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
10. Henyk, L. Ya. (2000). *Relihiino-moralne vykhovannia v navchalnykh zakladakh Skhidnoi Halychyny kintsia XX — pochatku XX stolittia*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
11. Herasymenko, S. (2013). *Naukovo-pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Mykhaila Hrushevskoho (1894–1917 rr.)*. Drohobych. [in Ukrainian].
12. Hertsyuk, D. D. (1995). *Uchytelskyi rukh na zakhidnoukrainskykh zemliakh (druga polovyna XX — pochatok XX stolittia)*. Lviv. [in Ukrainian].
13. Hipters, Z. (2010). Marko Kropyvnytskyi i zakhidnoukrainska intelihentsiia u spravi ekonomichnoi osvity ditei i doroslykh druhoi polovyny XX — pochatku XX st. *Ukrainska mova i literatura v shkoli. — Ukrainian language and literature in school*, 7, 11–16. [in Ukrainian].
14. Holovata, L. (2008). *Tovarystvo "Prosvita" u Lvovi, 1868–1939*. Lviv. [in Ukrainian].
15. Hrechyn, B. P. (2001). *Hromadsko-prosvitnytska ta pedahohichna diialnist Oleksandra Barvinskoho*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
16. Kachmar, O. V. (2006). *Pedahohichna spadshchyna ta hromadsko-prosvitnytska diialnist Omeliana Partytskoho*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
17. Kachmar, V. (1999). Suspilno-politychne vidlunnia setsesii ukrainskykh studentiv z Lvivskoho universytetu v hrudni 1901 roku. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna — Visnyk of the Lviv University. Series History*. (34), 289–299. [in Ukrainian].
18. Kachmar, V. (1999). *Za ukrainskyi universytet u Lvovi. Ideia natsionalnoi vyshchoi shkoly u suspilno-politychnomu zhytti halytskykh ukrainsiv (kinets XX — pochatok XX st.)*. Lviv. [in Ukrainian].
19. Komar, I. V. (2007). *Opikunska diialnist relihiinykh orhanizatsii Ukrainskoi hreko-katolytskoi tserkvy u Halychyni (kinets XIX — persha polovyna XX st.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
20. Koshelieva, N. (1998). Orhanizatsii ukrainskoho vchytelstva u Skhidnii Halychyni v 1881–1914 rokakh. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna — Visnyk of the Lviv University. Series History*, (33), 108–113. [in Ukrainian].
21. Koshelieva, N. (1999). Diialnist halytskoi Kraiovoi shkilnoi rady stosovno ukrainskoi narodnoi osvity v 1873–1914 rokakh. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna — Visnyk of the Lviv University. Series History*, (34), 269–276. [in Ukrainian].
22. Koshelieva, N. (1999). Ruske pedahohichne tovarystvo ta yoho zaklady u Lvovi (1888–1914). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna. Spetsialnyi vypusk. — Visnyk of the Lviv University. Series History. Special Issue*, (3), 378–385. [in Ukrainian].

23. Koshelieva, N. (2002). *Ukrainske shkilnytstvo i osvittia polityka kraiovoi administratsii ta seimu v Halychyni (1890–1914 rr.)*. Lviv. [in Ukrainian].
24. Kovaliuk, R. (2001). *Ukrainskyi studentskyi rukh na zakhidnykh zemliakh. XIX–XX st.* Lviv. [in Ukrainian].
25. Kril, M., & Leshkovych, N. (2011). *Tovarystvo ukrainskykh naukovykh vykladiv imeni Petra Mohyly (1908–1939 rr.)*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna — Visnyk of the Lviv University. Series History*, (46), 430–452. [in Ukrainian].
26. Kuchеров, H. H. (2007). *Stanovlennia i diialnist silskykh tovarystv "Prosvita" Pravo-berezhnoi Ukrainy (1905–1923 rr.)*. Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].
27. Kurliak, I. Ye. (1997). *Ukrainska himnaziina osvita u Halychyni (1864–1918)*. Lviv. [in Ukrainian].
28. Kurliak, I. Ye. (2000). *Rozvytok klasychnoi osvity na zakhidnoukrainskykh zemliakh (XIX — persha polovyna XX stolittia)*. Kyiv. [in Ukrainian].
29. Maliuta, O. V. (2005). *"Prosvita" u formuvanni derzhavnytskoho potentsialu ukrainskoho narodu (druha polovyna XIX — persha chvert XX st.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
30. Mysak, N. (2005). *Ukrainski narodni vchyteli v Halychyni na rubezhi XIX–XX st.: pravove stanovyshe ta natsionalna dyskryminatsiia (za materialamy periodychnykh vydan). Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Zbirnyk naukovykh prats — Proceedings of history faculty of Lviv University. Collection of scientific articles*, (7), 191–200. [in Ukrainian].
31. Potochny, Ye. (1999). *Rozvytok osvity doroslykh v Halychyni (1867–1918 rr.)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
32. Potochny, Ye. (2008). *Ukrainski narodni universytety u Halychyni, stanovlennia i rozvytok. Naukovi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pedagogika ta psykholohiia. — Scientific Notes of University of Tchernivci. Pedagogic and Psychology*, (406), 91–101. [in Ukrainian].
33. Romaniuk, S. (2009). *Oleksandr Barvinskyi — publitsyst, redaktor, vydavets*. Lviv. [in Ukrainian].
34. Sabat, N. (2008). *Natsionalne vykhovannia uchnivskoi molodi Halychyny (1869–1914)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
35. Safianiuk, Z. (2014). *Istoryko-pedahohichni aspekty diialnosti realnykh himnazii u Pidkarpatskii Rusi. Hirska shkola Ukrainskykh Karpat — Mountain School of Ukrainian Carpathians*, (11), 230–232. [in Ukrainian].
36. Safianiuk, Z. H. (2007). *Rozvytok teorii ta praktyky realnoi osvity na zakhidnoukrainskykh zemliakh (1849–1939 rr.)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
37. Sholohon, L. I. (2002). *Ukrainski pedahohichni tovarystva Halychyny ta Bukovyny 80-kyh rr. XIX — pochatku XX st.* Chernivtsi. [in Ukrainian].
38. Stuparyk, B. M. (1994). *Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939 rr.)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
39. Stuparyk, B. M., & Matsiuk, V. D. (1995). *Ideia natsionalnoi shkoly ta natsionalnoho vykhovannia v pedahohichnii dumtsi Halychyny (1772–1939 rr.)*. Kolomyia. [in Ukrainian].
40. Stynska, V. V. (2007). *Systema shkilnytstva v Halychyni (kinets XIX — pochatok XX st.)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
41. Telvak, V. (2012). *Adamski Łukasz. Nacjonalista postepowy. Mychajło Hruszewski i jego poglady na Polskę i Polaków. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. — 369 s. Ukrainskyi arkhografichnyi shchorichnyk. Nova serii — Ukrainian Archeographic Year Book. New series*, (16/17), 637–649. [in Ukrainian].

42. Telvak, V. (2017). Mykhailo Hrushevskiyi ta polsko-ukrainskyi konflikt u Lvivskomu universyteti: sprobа rekonstruktsii. *Skhidnoieuropeiskyi istorychnyi visnyk — East European Historical Bulletin*, (4), 14–23. [in Ukrainian].

43. Telvak, V. (2017). Shkola chy teatr? Kulturna polityka na skhidnohalytskykh zemliakh na pochatku XX stolittia v dyskusiiakh ukrainskoi intelihentsii. *Skhidnoieuropeiskyi istorychnyi visnyk — East European Historical Bulletin*, (5), 14–27. [in Ukrainian].

44. Telvak, V., & Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho*. Lviv. [in Ukrainian].

45. Tkhorzhevskа, T., Shcherbiak, Yu., & Myshchyslyn, I. (2002). *Teoretyko-metodychni osnovy khrystyianskoi pedahohiky*. Ternopil. [in Ukrainian].

46. Tsapko, O. M. (1998). *Diialnist tovarystva "Prosvita" v Ukraini (1891–1914 rr.)*. Kyiv. [in Ukrainian].

47. Varanytsia, A. (2013). Narodna vchytelka v Halychyni druhoi polovyny XX — pochatku XX stolittia (do pytannia pro emansypatsiiu zhinky). *Halychyna: Zbirnyk Prykarpatskoho universytetu im. Vasylia Stefanyka — Galychyna: Scientific Notes of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, (22–23), 361–370. [in Ukrainian].

48. Varanytsia, A. (2014). "Mii trud uves dlia liudei. A prote — de zaporuka, shcho zmozhu liudynu zvernuty do krashchoho? Viriu, shcho zmozhu, mozhu rizbyty dytiachi dushi...": Yuliia Shnaider (Uliana Kravchenko) — narodna vchytelka mizh poklykanniam i oboviazkom. Abstracts of Papers: *Sestry po obydivi storony Zbrucha: istorychnyi dosvid zhinoistva Halychyny i Naddnyprianshchyny: tezy Pershoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi 125-littiu Olhy Besarab, 23–24 veresnia 2014* (pp. 7–9). [in Ukrainian].

49. Varanytsia, A. (2014). Hendernyi aspekt vykhovannia u Skhidnii Halychyni druhoi polovyny XX — pochatku XX stolittia. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Serii: istoriia — Scientific Notes of Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University of Ternopil*, (1), 26–34. [in Ukrainian].

50. Varanytsia, A. (n. d.). Pochatkova osvita yak chynnyk (ne) zberezhenntia natsionalnoi samobutnosti: dyskusii i praktyky u yevreiskomu seredovyskhi Halychyny druhoi polovyny XX — pochatku XX stolittia. Retrieved from <https://www.academia.edu/15517201> [in Ukrainian].

51. Varanytsia, A. (n. d.). Prostir pochatkovoї osvity Lvova druhoi polovyny XX — pochatku XX stolittia: zakony, shkoly, uchni ta uchyteli. Retrieved from <https://www.academia.edu/24795598>. [in Ukrainian].

52. Varanytsia, A. (n. d.). Vchytelia narodnykh shkil v strukturі intelihentsii Halychyny druhoi polovyny XX — pochatku XX st. Retrieved from <https://www.academia.edu/9851067> [in Ukrainian].

53. Varanytsia, A. O. (2017). Die schule ist ein politikum: shkilnytstvo yak politychna stratehiia Habsburhiv u pidavstriiskii Halychyni. *Hileia: naukovyi visnyk. — Gileya: Scientific Notes*, (116), 114–121. [in Ukrainian].

54. Vdovych, S. M. (1998). *Rozvytok idei humannoї pedahohiky v Zakhidnii Ukraini (kinets XX — pochatok XX st.)*. Kyiv. [in Ukrainian].

55. Zaichenko, I. V. (2002). *Problemy ukrainskoi natsionalnoi shkoly u presi (druha pol. XX — poch. XX st.)*. Lviv. [in Ukrainian].

56. Zuliak, I. S. (1997). *Diialnist tovarystva "Prosvita" u natsionalno-kulturnomu vidrodzhenni ukrainskoho narodu Skhidnoi Halychyny (druha polovyna XIX — pochatok XX st.)*. Chernivtsi. [in Ukrainian].